

НОВАНИ И УАЦИЊСКИ ГУСАРИ (1571—1687)

Месеца јула 1571. године ушло је у Јадран османлијско бродовље под заповедништвом Ферхат-паше. Флота је заузела Уацињ, Бар се предао, а 9. августа турски ратни бродови упловили су у Боку которску. Пред которским зидинама налазили су се 17. истог месеца. У то време под Котором се слегла војска румелијског беглербега Ахмет-паше. У дубровачке воде тада је ушао познати гусарски старешина из Валоне Карахоџа са својом ескадром.¹ После битке код Лепанта (7. октобра 1571) у испражњени Уацињ дошао је Улуц Али (на Западу звани Окијали), намесник Триполиса и (од 1567) беглербег (поткраљ) Алжира, који се управо истакао у поменутој бици и добио нови назив „Килич“ (свети мач). Он је у град довео 400 Алжираца. Тиме је муслиманско гусарство на Јадранском мору добило нову, врло значајну базу, а корсари из северне Африке, нарочито у XVII столећу, сигурно боравиште.² Уацињани су излазили у акције под берберијском заставом, па су их суседи, укључујући и оне из Херцег-Новог, сматрали Берберима.³ Чак и код дубровачког осигурања бродова, у исту категорију сврставана је опасност од Мавара и Уацињана.⁴ Насељени Алжирци су ускоро почели показивати своје умеће.⁵ Гарнизон састављен од прекаљених мор-

¹ Хисторијски архив у Дубровнику (у даљем тексту: ХАД), Lett. Lev. XXXI, 106-7, дубровачка влада Цину Гундулићу у Цариград 13. VIII 1571; М. Милошевић, Бока Которска, Бар и Уацињ у кипарском рату (1570—1573), Бока IV, Херцег-Нови, 1973, 24, 23 (турске фусте општегле тврђаву у Будви); Ј. Радонић, Дубровачка акта и повеље, књ. II, св. 2, Београд, 1938, 275.

² Д. Франетовић, Хисторија поморства и рибарства Црне Горе до 1918. године, Титоград, 1960, 252. — Биографију Улуц Алије, родом Калабријца, види у извештају Франа Гундулића папи Гргуру XIII, у Риму крајем 1574. године (Ј. Радонић, н. д., књ. II, св. 2, 340).

³ А. Булатовић, Уацињски гусари, Зашеи (Цетинје), књ. XI, 1932, 27 и 30.

⁴ Б. Храбак, Извоз житарица из Османлијског Царства у XIV, XV и XVI столећу, Приштина, 1971, 373.

⁵ К. Јиречек, Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку, Зборник Константина Јиречека I, Београд, 1959, 278.

ских вуконѝ усностављен је не само да се насели једна погранична поморска тврђава, него и да се, колико је могуће, омете млетачка пловидба Јадранским морем. Мада изразито гусари, Улцињани су увек уживали султанову подршку и заштиту.

Иако нису суделовали у преузимању Улциња,⁶ Новљани су добро проценили да акцијом палисшахове флоте расте и њихова цена. Са 80 лава Улуѝ Али Карахоѝа сместили су се у њиховом граду. Гусарима под својом заставом дали су дозволу да дванаест дана могу пленити по Јадрану,⁷ догад у великој мери млетачком забрану. Сам Карахоѝа је кренуо да наноси штете обалама дубровачког карачара, којима није био задовољан. Са 20 мањих пловних јединица обишао је дубровачке воде, опљачкао је једну цркву и опустошио рт Молунат и оток Локрум, пред самом дубровачком луком.⁸ Доласком Алжирапа у Улцињ, осмелили су се и Новљани, па су озбиљно угрозили пловидбу и довоз хране Которана; због тога је крајем 1571. године тражено из Боке да се Нови нападне и поруши.⁹ Новљани нису успели да саграде тврђаву Врбањ, а потом су покушали да подигну утврђење на теснацу Веригама. Међу Новљанима се посебно истакао бивши диздар (кастелан) Ресул-ага, који је дао да се разгласи како ће са три фусте (од којих је једна имала 22 а две по 16 клупа) пљачкати по Јадрану и стицати сужње, дакле и напаљивати откун за њих. Которски провидур Закарије Саламон био је мишљења да у Боки треба одржавати сталну стражу од три до четири галије, које би посећивале и Будву. Он је држао да Млечани треба да заузму Нови, јер док се град налазио у турским рукама у бококоторском заливу није могло бити сигурности. Он је предлагао да се акција да се освоји Нови предузме зими кад граду не може стићи помоћ. Преузимањем Новог Сињорѝа би, уз остало, дошла у посед и морских солина које су обезбеђивале 40.000 луката сталног годишњег дохотка; тиме би се стекло и једно пристаниште, у које би пристизала роба најразличитије врсте и у обиљу, па би и Котор увек био добро снабљен.¹⁰

Херцег-Нови су тада и дипломатски путници из далеке Француске држали за значајну поморску тврђаву, упоређујући је по значају са Санта Мауром.¹¹ Новљани су у то доба били

⁶ М. Милошевић, н. н., 22.

⁷ *Commissiones et relationes venetae* (у даљем тексту: CRV), digessit С. Лубић, вол. III, МСХСМ XI, Загреб, 1880, 272 (извештај о појави турске флоте пред Хваром, 17—21. VIII 1571); Ј. Радонић, н. д., књ. II, св. 2, 279-80.

⁸ ХАД, *lett. lev.* XXXI, 87-9^a; Т. Поповић, *Турска и Дубровник у XVI веку*, Београд, 1973, 279.

⁹ *Archivio di stato, Venezia* (у даљем тексту: ASV), Senato I Mag. R. 40, f. 155^v, которски провидур од 22. XIII 1571.

¹⁰ ЦРВ IV (1964), релација Закарија Саламона, провидура у Котору, 112, 119, 122.

¹¹ E. Chagnière, *Négociations de la France dans le Levant*, t. III, Paris, 1853, 281-82, Noaj из Цариграда 8. VII 1572.

и пролазни бродова. Од два продата у Дубровнику децембра 1571. један је био заједничка својина једног новског Муслимана и неког Пераштанина.¹² Такве пословне спреге са перашким поморцима пружале су им већу сигурност, мада су се и сами помало бавили пиратеријом. У лето 1572. једна група лаба са посалом била је ухваћена од турске биреме и спроведена у Нови, где ју је дубровачка влада откупила.¹³ Бирема вероватно из Новог отела је и сплитског племића М. Анковића, који је одмах затим у рошству и умро.¹⁴ Седамдесетих година још је добар део роба са Балканског полуострва утовариван за Венецију и остале италијанске луке у Перетви и Новом. Залажући се за оснивање сплитске скеле, познати јеврејски трговац Даниел Родригез писао је млетачкој Сињорији (1577) да ће поморски транзит од Сплита бити сигурнији, јер су трговачке лабе у Новом и Перетви мамиле отоманске фусте.¹⁵

Валонски и други пиратски бродови Муслимана повремено су навраћали и у Нови. Првих дана јесени 1580. три такве брзопловке бациле су сидро у новској луци. Међу дошљацима налазио се и Мемн Арнаут из Валоне. Левенте су том приликом заузимале неке млетачке поданике из Боке. На интервенцију била у Цариграду, робље је ослобођено јер су се главешине у Новом ипак увериле да се присуством пирата обесхрабрују пословни људи са стране.¹⁶ Фебруара 1581. которски племић Лоренцо Јакоња тражио је од Сињорије да га обесшети, јер је о свом грошку водио фусту, на основу наређења да спречи новским бродовима да пљачкају млетачке лабе у Боки; он је сам био заробљен, па је много потрошио док се докоњао слободе.¹⁷

Иако су Улцињани већ увелико гусарили и ометали трговину у северној Албанији, Дубровачка Република је још целу

¹² ХАД, Div. sanc. CLVII, 30, 36, 37.

¹³ ХАД, Cons. imp. LI, 84 од 6. IX 1572. — Јануара 1572. две нове фусте ухватила су неки брод који је долазио из Анулије; четири друге фусте су се сакриле крај неког школоа, те су непрекидно током јануара и фебруара крстарила око Ластова и успеле су да ухвате три италијанске лабе (ХАД, АСММ XVI с, св. XI, № 450-с, 5; СРV IV (1964, 59).

¹⁴ Хисторијски архив у Задру, Архив Сплита, кут. 106, св. 113, специф. II, ф. 262 од 23. VII 1572.

¹⁵ В. Морнурго, Даниел Родригез и оснивање сплитске скеле у XVI столећу, Старице ЈАЗУ, 52, Загреб, 1962, 187.

¹⁶ ASV, Vailo a Costantinopoli, busta 303, 3. V 1580, на основу писма которског провидура од 9. IX 1580. — О три левентске фусте у Новом у јесен 1580: Исто, № 1, 3. X 1580; о валонском гусару Мемнији: Исто; о тужби у Новом због гусарења: Исто, 22. X 1580; Валонац Арнаут, гусар у Јадрану октобра 1580: Исто, 12. X 1580; изградња гусарског плезда: Исто, 22. X 1580.

¹⁷ ASV, Senato I Mar, R. 44, f. 274-5 од 4. II 1580. м. в. — Новски муслимани опљачкали су бродоломну лабу под Луштицом: ASV, Vailo a Costantinopoli, б. 303, 25. III 1581; Цафер рајс са једном галеотом од 23 веслачке клуње под Улцињем: Исто, 29. III 1581, прилог: писмо са талије код Бујас од 25. IV 1581.

лешенију са новим становницима Улциња одржавала нормалне односе. Неки Улцињанин је преко сензала Валонца продао робу у граду св. Влаха.¹⁸ Дубровачка влада је неком другом Улцињанину одобрила да пре пуне исплате порине у море лађу коју је саградио у Грузију. Од Улцињана је купована и пшеница.¹⁹ Улцињске злочине са отимањем људи Дубровчани су осетили тек почетком 1587. године.²⁰ На рту Волчица (између Улциња и Бара) нека улцињска фрегата са 25 Муслимана запленила је дубровачку фрегату са 3 000 дуката намењених у Албанији за куповину жита; дубровачки повереник је убијен а остала селморица чланова посаде бачена је у гвожђе; пустихије које су извршиле пресрећање водили су ранији драчки емин Али-ага и неки Мустафа.²¹

Млечани су тврду улцињску шаку осетили раније. Млетачки сенат је марта 1581. могао јавити свом баилу у Цариграду (на основу вести провидура армаде који се налазио пред Будвом) да је неки Цафер рајс са једном галеотом (од 23 веслачке клупе) под Улцињем сакупио ескадру од 18 бродова, с којима је одлучио да плени на простору средњег Јадрана.²²

Априла 1586. године Пераштани су се сукобили са неким Турцима око Кртола али и са султановим галеотама, односно с неким фустима које су дошле са Леванта; они су том приликом показали неупоредиву храброст у борби против морских пљачкаша. Пераштани су похваљени и две године касније за показану срчаност у борби са Улцињанима.²³ Септембра 1586. улцињски Ђехаја радио је на сваки начин против млетачких поданика у Боки и у Будви, желећи да се освети за смрт свога брата, кога су месец дана раније убили петорица Которана, морнари са лађе која је долазила из Љена.²⁴ Таквим успесима код Пераштана и Будвана је изазван борбени елан, који је долазио до изражаја не само у одбрани од муслиманских силника, него и у нападачким акцијама против богатог дубровачког подручја. Због тога се Дубровачка Република, септембра 1587, пожалила

¹⁸ В. Винавер, Дубровачко-албански односи крајем XVI века, *Анали Хисторијског института ЈАЗУ у Дубровнику* I (1952), 212.

¹⁹ ХАД, Cons. rog. LXVII, 3, (9. VI 1582), 59 (17. XII 1582).

²⁰ ХАД, Cons. rog. LXIX, 116' од 9. IV 1587.

²¹ ХАД, Lett. Lev. XXXVI, 196'7' од 10. IV 1587. — Ради помнутаг убиства ангажован је скадарски санџак-бег и иселелик (муфетиш) са Порте: АСММ XVI, св. X, № 438/4.

²² ASV, Bailo a Constantinopoli, busta 303, In lettere del Senato di 29. III 1581.

²³ Мулеј Пераста, Архивско одељење (у даљем тексту: МПАО), књ. XX, ф. 22'/II и 23'/II, Маркантонио Вениер, которски провидур 25. IV 1586. — О Мехмеду рајсу, каштану Балоне, гусару који је у позно пролаче 1586. довео у Валону 15 галија и галеота из Берберске, којима је заповодао Хасан-ага вид.: ASV, Bailo a Constantinopoli, б. 303, капетан Јадрана Филипу Пасквалину, са галије код Хвара 16. XII 1586.

²⁴ ASV, Bailo a Constantinopoli, busta 303, Андреа Габриели из Котора 26. IX — 5. X 1582.

дужду против Будвана, чије су три фусте са 60 момака долазиле да наносе штете дубровачким обалама.²⁵ Тих година Улцињани су починили многе оначине, свешћни се за смрт једног њиховог утадника, убијеног од неких Будвана; због тога је промет бродова у Албанији годинама био закочен.²⁶ Године 1587. или у првој половини 1588. Турци из Новог ухватили су млетачку лађу Борба Санторинија, убили су 14 а заробили 2 затечена на броду; нису заборавили да га темељито претраже и испразне.²⁷

Појачано гусарство Мавара одразило се и на безбедност Боке которске. Од априла до августа 1585. године 12 валонских фуста дошло је у воде Боке да оплене нарочито Пераштане и Паптровиће. Аркибузијери са тих фуста начинили су доста покора у фјорду. Кад се та флотила из Боке упутила у Далмацију а затим ка познатом сајамском месту Реканатију, њима се придружила и једна новска фуста.²⁸ Поред берберских и валонске фусте су следеће деценије залазиле у Улцињ да би се ту поткрепиле за даљу акцију у горњем делу Јадрана.²⁹ У време повраћаја тврђаве Класа избила је нека побуна код Бара и Улциња, тако да је народ одузео 12.000 грла крупне стоке која је у том крају била на испашу.³⁰ Због тога је разумљиво што је папа 1596. године намеравао да поред Класа заузме и Нови, Улцињ, Скалар и Кроју.³¹

Под изговором одбране од сењских ускока, Турци су наоружавали мале фусте на ушћу Неретве, у Новом и у Рису.³² Људи лоших намера на својим борбеним чамцима (капцима) из Неретве и Новог реметили су 1592. и 1593. године редовну пловидбу у Јадрану. Због тога је задарски капетан Андреса Соранцо у својој финалној релацији (августа 1593) предложио Колећу у Венецији да се сагради бар један брод који би онемогућавао таква вршљања.³³ У посљедњој деценији столећа ојачало је новско гусарство. Неки потурица Мустафа (родом из Италије, Франческо Моска) у Новом је саградио брод са 16 веслачких клупа да би се одао пиратерији. Посебно се набацио на обале и бродове Дубровчана, које је сматрао својим смртним непријатељима.

²⁵ ASV, Esposizioni principi, Collegio, R. VII, f. 118-9 од 23. IX 1587, жалба агента дубровачке господс.

²⁶ CRV IV (1964), 420 (релација Андреса Габриела на повратку са дужности кнеза и провизура Котора, приказана у Колећу 23. VII 1588).

²⁷ Исто, 421.

²⁸ ASV, Bailo a Constantinopoli, b. 303, 11, IV 1585 (Маркантонио Вешер, которски провизур), 17. V 1583 (провизур Кједје), 14. VIII 1581 (Алдеса Габриел, которски провизур).

²⁹ ASV, Senato I, Prov. da terra e da mar, busta 1261, A. Тјеполо из Котора 16. VIII 1592.

³⁰ Ц. Хорват, Monumenta uscocchorum historiam illustrantia, pars I, Загреб, MSHSM XXXII, 1910, 106-7.

³¹ Д. Грубер, Борба Хрвата са Турци (1566—1606), Загреб, 1879, 215.

³² ХАД, Noli e sic. XXXI, 163-7 од 30. IV и 16. VI 1597.

³³ CRV V (1965), 72, 5, VIII 1593.

Дубровачка влада је најпре од босанског нанае у Бањалуци, а потом и од Порте, тражила да напасник буде кажњен најстрожом казном. Из Цариграда је тражено да се Мустафа отпрати на султанов праг, али наређење није могло бити извршено јер је овај напустио Нови и отпснуо се пљачке ради на Исток. Посебно се и ту светио Дубровчанима, али не залуто. Насилника су његови робови убили већ 1594. године у Драчу.³⁴

Последње две године XVI века Улцињани су запленили Которанима разне лађице (барке), патоварене шпеницом у северној Албанији.³⁵

Од првих година XVII века Херцег-Нови је стално био под претњом да ће га млетачки поданици заузети или бар спалити, јер су стално закључивале неке завере или прављени планови у том смислу чак и у Венецији. У Напуљу су (1606) састављани програми о заузећу Новог и Рисна, како би се успоставила веза са херцеговачким војводом Грданом. Године 1608. на напуљском двору бавили су се неки Бокељи и калуђер Дамјан из Пећи, који су продавали планове тврђава Новог и Котора, а тога пролећа обављене су велике припреме арагонске флоте с циљем да се заузме неко место у Албанији или Боки.³⁶ На те закулисне акције Новињани су одговорили појачаном пљачком дубровачких суседа. Око 1. јуна 1607. они су се удружили са посалом једне фусте из Санта Мауре па су опљачкали Цавтат.³⁷

Улцињани су првих година XVII столећа настојали да се представе као државотворни елемент. Под изговором спречавања нелегалног одношења житарица и друге хране, чији је извоз Порта занета забрањивала, чак и они Улцињани који нису важили као гусари задржавали су дубровачке лађице које би пошле у Албанију и одузимали би им новац.³⁸ На сличан начин, априла 1604. две барке Улцињана ухватиле су дубровачку бродницу на утовару шпенице у Сан Бовани ли Медва (Шеићин). Када су сељски ускоци у околини Новог опљачкали село Куте и повели 40 особа (међу којима и два Новињаца Муслимана), гусар Арабаџи дошао је у Улцињ са своја два брода, праћен од две лађе из Санта Мауре и две из Берберске. После тога поменута флотила је приредила рацију до Ластова и ухватила је неке дубровачке поданике.³⁹ Молунат, у близини Новог, био је и даље

³⁴ ХАД, Lett. Lev. XXXVIII, 62-3, 228.

³⁵ CRV V (1966), 308 и 313, финална релација бившег кнеза и провинура Котора Бованџа Мања од 1. VIII 1600.

³⁶ Ј. Томић, Грађа за историју покрета на Балкану против Турака крајем XVI и почетком XVII века, Београд, 1933, 368, 514, 562-3; В. Винавер, Доминик Андријашевић, Голишњак Друштва историчара БиХ, 1959; Г. Стапојевић, Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијек, Београд, 1970, 135.

³⁷ ХАД, Lett. Lev. XLI, 198-9; Cons. rog. LXXXI, 26', 55', 61.

³⁸ ХАД, Моб. XLIX, 325'-6 од 17. VIII 1604.

³⁹ ASV, Senato I, Prov. da terra e da mar, busta 1321, Б. Гримани са Муртера, 19. VI 1604.

право збориште поморана-пљачкаша. Са тога места, у исто време, контролисан је излазак фуста из Новог.⁴⁰

Првих дана 1610. године млетачки банл у Цариграду издејствовао је ферман насловљен на босанског беглербегу да уништи неколико фуста које су Новљани у међувремену изградиле. Чести разлог млетачких интервенција на Порти биле су многобројне запласне бродских терета у Боки, посебно од стране левента из Валоне и Драча. У лето 1612. Паштровићи су напали гусаре и преотели им узашћен брод; Новљани су затим са седам наоружаних барки даљу окружили и поново запленили.⁴¹

Једанаест Пераштана боравило је добровољно на галији кветана Јадрана (1613), служећи као стручњаци за хватање гусарских бродова. Те године Пераштани су имали више окршаја са новским и рисанским Турцима, који су у Боки одржавали ревносне и брдне страже, и то већ зато што је у њиховим насељима беснела куга.⁴² Почетком друге деценије XVII столећа у Неретви и у новском арсеналу виђани су канци и фусте, за које је гојурено да служе за одбрану од сењских ускока. Генерални провидур Далмације у релацији по окончаној служби скренуо је пажњу на те турске страже које могу изазвати најгоре последице и бесконачне штете.⁴³

Следећих година Новљани и Ришњани примењивали су исти стил одбране и пресретања као они из Неретве: малим бродовима би у приобалном појасу у заседи дочекивали дубровачке лаве, али су из Бокве излазили и у суседство на и на отворено море. Капетан Јадрана Антонио Чивран ухватио је једну такву новску бродницу. Чивран је, иначе, био мишљења да је новске и рисанске гусаре тешко искоренити без помоћи централних власти у Цариграду и без сталних интервенција бана на Порти, при којима увек треба означити тачан износ одштете

⁴⁰ Један случај преа излазак гусарске фусте из Новог: ХАД, Div. fog. XVI, 67—67', од 30. VII 1607.

⁴¹ Г. Станојевић, Прилози проучавању Бокве Которске у првој половини XVII вијека, Историјски записи, бр. 1/1965, 48-9. — Ахмед-паша Дугалић саветовао је својим пријатељима Дубровчанима да добро живе са новским агама, који су његови пријатељи. Ипак, реаговао је кад је био обавештен да муслимански гусари пласе дубровачку земљу на подстицај Новљана (А. Хашић, Писма Ахмед-паше Дугалића дубровачком кнезу и властели, Прилози за оријенталну филологију III—IV, Сарајево, 1953, 121-25). — Барски надбискуп Марин Бицић нападнут је од Улишњана на Бојани (Ф. Рачки, Извјештај барског надбискупа Marina Bizzia о својем путовању год. 1610. по Арбанашкој и старој Србији, Старине ЈАЗУ XX, Загреб, 1888).

⁴² МПАО, кт. XX, ф. 30'/II (Антонио Чивран, 1613), 31/II (Закарија Соранцо, 7. IX 1614).

⁴³ CRV VI (1970), 189, релација Филипа Пасквалита, прочитана у Сенату 13. II 1613.

која се тражи.⁴⁴ Чивран је иначе избројао четири врсте гусара на Јадрану. Трећој групи припадали би они из Неретве, али и Новљани и Улцињани које није изричито навео. Као једну од ревности муслиманских ширата означио је хватање перашких лавица које су одлазиле у северну Албанију да укрцавају шпелу за потребе града и тврђаве Котора, али и целе остале далматинске покрајине.⁴⁵

Почетком септембра 1615. у Нови су допутовали Ибрахим, Ђехаја херцеговачког санџак-бег, са Мехмед-бегом и Али-бегом, капиџијама са Порте, са султановим наређењем да Новљани обештете млетачке поданике за оно што су им приредили и да спале новске фусте које су стварале многобројне тешкоће у односима са Пераштанима. Дотад су врло често которски провидури били присиљени да се обраћају новском капетану Мехмед-бегу, назору, Мухарем Ђехаји, Ахмет Челебији Јусуфагићу, Паши Махмуду и свим агама и другим старешинама у Новом, тражећи да се учини задовољење Марку Кристифорову за штету начињену лабама Марка, Виџенца Цифре из Котора и Николе Видовића из Пераста од стране новских фуста а у износу од 700 талира. Пераштани Марко и Никола извукли су штете, али Которанин није. Са султановим опуномоћеницима у Новом требало је расправљати и за рањавање, убијање и материјалне штете нанесене млетачким поданицима у Драчу и другим арбанашким лукама, у којим злоћама су имали свог удела и Новљани. У закључивању општег мира требало је да учествују и представници перашке општине (капетан Павле Николин, Виџенцо Иванов, Андрија Кочић, Никола Филипов, звани Миланиа и други).⁴⁶

Главна препрека турско-млетачким односима у области Боке, поред сукоба са улцињским гусарима, било је јачање гусарског потенцијала у Новом, тако да је свака нова саграђена фуста попраћена новим протестима на Порти и сукобима у заливу Боке.⁴⁷ Таква осетљивост није била могућа кад је реч о Улцињанима; они су которске и перашке барке и фрегате које би ухватили употребљавали за саобраћај на Скадарском језеру.⁴⁸ Новљани нису хтели да послушају султанову заповест, него су повећали свој пловни парк од пет на девет фуста а у Рису је саграђена још једна. Поред пљачке по Боки те фусте су ометале Пераштане да долазе у арбанашка пристаништа по житанице. Узнемиравање пловилбе практиковали су и Драчани.⁴⁹

⁴⁴ CRV VI, 206 и 216, 18. III 1615.

⁴⁵ Исто, 215.

⁴⁶ МПАО, књ. XXI, 8—9, 12. IX 1615. у цркви Госпе од Шкрпјела.

⁴⁷ Г. Станојевић, Прилози, Историјски записи, 1965, 17—8.

⁴⁸ Старине ЈАЗУ XII, 176 (Болица); Д. Францковић, Хисторија поморства, 83.

⁴⁹ Г. Станојевић, Прилози, Историјски записи, 1965, 50 и 61.

Улцињани су дуго времена респектовали Дубровчане, с којима су интензивно пословали. Коштем 1626. године улцињске ате су писале дубровачкој влади о неким својим људима које је ова, као убице, дала затворити; влада је истицала старо пријатељство, али је изјавила да није могла газити своје законе и правду.³⁰ Почетком јесени 1627. Улцињани су ухватили два будванска брода. Да би се ојачао фронт против Улцињана, капетан Јадрана је допловио у Боку, те је најпре измирио Пераштане и Луштицу односно Пераштане и Новљане.³¹

У Новом је крајем пролећа 1628. године ширен глас о доласку 30 западњачких галија у Јадран. Иако је вест доловала узнемиранајуће, Новљани се ипак нису примирили у свом отимачком занату, па су управо тих дана утрабили маршванјану („Халупина“) једног патрона Апулијца са уљем из Бриндизија.³² У то доба кад озбиљна опасност ипак није претила истуреној тврђави Новог ни сарадња између Новљана и Улцињана није била присијна. Као да су погледи Новљана и у првим деценијама XVII века били више уперени на Перетву и горњи део Јадрана. Са контравањем односа између хришћанских сила и Отоманског царства у Јадрану показале се да су Улцињани ипак једина права муслиманска поморска сила на средњем Јадрану, па ће се и Новљани опрделити за свог јужног сусела.

Размирице између Улцињана и Пераштана су настављене. Улцињани су збијали снаге за обрачун са млетачким поданицима. У првој половини 1636. године ухватили су неке перашки васел. Међутим, нису ни Пераштани били шеће. Крајем исте године ухватили су и неке дубровачке лабе.³³ Јула 1633. Улцињани су убили неке Пераштане.³⁴ Почетком 1637. Улцињани су се као нешто измирили са Пераштанима, Папгровићима и Будванцима. Јуна исте године Пераштани су морали бити кажњени због ексцеса који су начинили у Албанији. Два њихова брода, наиме, придружила су се ескадри Малтежана (од шест галија, 12 филука и 12 бертона) под Валомом.³⁵

Крајем 30-их година Улцињани више ни на који начин нису повлашћивали Дубровчане у свом крвавом послу. Када су послас жетве 1636. године две дубровачке лабе са султановом дозво-

³⁰ ХАД, Lett. Lev. XLIV, 128 од 4. I 1627.

³¹ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 371, № 297, 12. VI 1628, Задар; № 299, 15. VI 1628, Задар.

³² ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 371, № 319, 6. X 1627, Трогир.

³³ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 372, № 73 (12. VI 1636), № 312 (26. IX 1631).

³⁴ МПАО, књ. XXI, 11, из Леша, 18. VII 1633.

³⁵ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 372, № 145, 4. III 1637; № 174, 8. VI 1637; № 172, 2. VI 1637. — У лето 1636. Улцињани су хватали дубровачке лабе које су у Лешу примале пшеницу (ХАД, АСММ XVII с, № 1936/9 од 22. VIII 1636. Сулејман-аги у Улцињ).

лом пошле у Албанију да купе жито за Општину, Улцињани су ухватили једну од тих барки са осам чланова посаде, те су их, рањене и измалтретиране, сировели у свој град.⁵⁶ У пролеће 1639. Улцињани су у Бојани узаптели цеку дубровачку лавицу док је укривала хлебно зрно за своје сутрабане; отети су бродица, жито и новац а крпачи су не само засужњени него су свучени готово до голе коже; општинска штета је износила 400 талира. Један од разлога за такав поступак била је и околност да Дубровчани нису предузимали никакве мере против Ришњана с којима су Улцињани били у завади.⁵⁷ Године 1640. Улцињани су опљачкали још један дубровачки брод, узевши од посаде 800 дуката. Годину дана касније су чак одлучили да пођу у похару дубровачких страна.⁵⁸ Октобра 1641. Ибрахим Дугачки и Али-шах Куч на две наоружане барке и са много Улцињана отели су двојници Виталинаца 180 талира у готову и живу робу која се налазила на њиховој лафици.⁵⁹ Најзад је и дубровачка влада предузела против њих репресалије: априла 1639. влада је решила да задржи новац који је требало дати Улцињанима за пшеницу преузету од њих, и то зато да се намирн штета коју су Улцињани нанели дубровачким људима у арбанашким лукама.⁶⁰

Ни с Новљанима није било мира. У последњој декади јула 1630. неки борбени чамци из Новог појавили су се у дубровачким водама.⁶¹ Кад су Дубровчани одбили да новским левентима пошаљу калафате да им граде бродове, Новљани су ноћу 21—22. маја 1630. упали у Виталину, опљачкали крај и неке људе одвели у робство.⁶² Две млетачке галије (фeбруара 1633), кад су наишле на Ибрахим-агу из Новог, нису га поштеделе огимачице.⁶³

Улцињани су преузели вођство међу муслиманским борцима у јадранским ширинама тек са избијањем кандијског рата (1645—1669), кад је у условима рата и пуне мобилности млетачких поморских снага на Јадрану јењала муслиманска пиратерија у том мору и кад је знатно редуциран долазак афричких гусара у млетачки „Залив“. Тада је настала и много тешња и приснија сарадња и између улцињских и новских бораца за веру и своју кесу. Једна улцињска фуста ободрила је неретван-

⁵⁶ ХАД, Lett. Lev. XLVII, 4'—8' и 49-9'.

⁵⁷ ХАД, Lett. Lev. XLVII, 256 и 153.

⁵⁸ ХАД, Lett. Lev. XLVIII, 107 од 10. IX 1641.

⁵⁹ ХАД, Lett. Pon. XVII, 188 од 5. XI 1641, генералном провидуру Далмације.

⁶⁰ ХАД, Cons. rog. XCVI, 55—5' од 18. IV 1639.

⁶¹ Ј. Радошић, Дубровачка акта и повеље, III—1, 342.

⁶² Б. Храбак, „Залив“ из Херцег-Новог и зулумбарење на уштрб дубровачке трговине 1600—1667, године, Бока, XII, Херцег-Нови, 1980, 85.

⁶³ Хисторијски архив у Задру, Драгомански архив, фасц. 75, № 50, писмо Мустафа-паше генералном провидуру Далмације.

ске канке, па су заједнички плачкали у водама Далмације. То је одмах изазвало тигање међу млетачким поморским снагама.⁶⁴ Следеће године млетачки флоговођа Фосколо сазнао је да су Дубровчани дали заклону у својој луци улашњским пиратима пред млетачком потером; после тога настала је дипломатска преписка између две јадранске републике.⁶⁵ Маја 1648. улашњске фусте продрле су до Виса, да би плачкале и одводиле људе у робство. Да би спречили такве излете, Млетчани су послали пет наоружаних млетачких барки, које су одмах пред Улашњем успеле да нађу лађу ухваћену од Улашњана и заробиле тројицу ментаца.⁶⁶ Пераштани су се морали борити против Улашњана за слободу пловидбе Боком. Марта 1648. неки Барани и Улашњани предузели су напад копном против Пацтровића и Жупљана, но акција се уз мале губитке на обема странама завршила без већих ефеката.⁶⁷ Пераштани су те године били сусретнути код Молунта од Новљана, који су испали из заседе, те је потом настала прича како су Виталинци помогли своје прве суседе и како тројица злочинаца из Новог уживају гостопримство у дубровачком лазарету, где се баве рибљинажом. Још пре тога догађаја, међутим, Дубровчани су се жалили, пуштајући једног Новљанина из своје тамнице, на пуштахије из Улашња и Новог који наносе штету њиховом подручју.⁶⁸

Присуство Улашњана на арбанашкој обали осетили су (1649) дубровачки бродари примиком увозара житарица у Драчу, Селити, у реди Арзону и све до Валоне.⁶⁹ Почетком те године млетачки генерал Фосколо предузео је напад на Љети у нади да ће изазвати устанак арбанашких хришћана, помоћу којих би заузео Скадар. Кад подухват није успео, 17. фебруара Млетчани су предузели акцију против Рисна. У њој су учествовали многи Пераштани и Пацтровићи. Заузевши Рисна ухваћена је веза са хајдушима у Херцеговини, који су се од тога времена

⁶⁴ Научна библиотека у Задру, Рукописи, бр. 394, *font*, Francesco D'Amico, *Historia della Guerra di Dalmazia tra Venetiani e Turchi (1645—1671)*, фол. 33.

⁶⁵ С. Лубић, О одношајима међу Републиком Млетачком и Дубровачком од почетка XVI столећа до њихове пропасти. Рад ЈАЗУ, I, III, Загреб, 1880, 163.

⁶⁶ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, busta 373, № 418 (Задар 31, V 1648) и 430 (29, VI 1648, Задар).

⁶⁷ ASV, Rettori, Prov. di Dalmazia al senato, filza 53, ванредни провидур К. Пезаро, из Котора 23. III 1648. — Тада је 30 Новљана напао дубровачке лађе код Молунта (А. Вучетић, *Дубровник за кандајскога рата 1645—1669*, Дубровник, 1896, 14 и 15).

⁶⁸ Б. Храбак, „Злићи“, 92 и 91.

⁶⁹ ХАД, АСММ XVII с. св. XXXIX, № 1796/3, са наве »Santa Maria della Pace«, из Албаније б. XI 1649.

спуштали у Пераст, да би током рата образовали кадрове бокељских хајдука-ускока.⁷⁰

Почетком рата постојале су и несугласице између Пераштана и Новљана. Новљани су пљачкали, посебно у дружби са онима из Неретве.⁷¹ Дубровчани су се на њих жалили херцеговачком санџак-бегу,⁷² али се нису мешали у расире између њих и Пераштана,⁷³ такође пљачкаша.

Генерални провидур Далмације и Боке которске од лета 1651. стално је регистровао улазак и излазак наоружаних бродова у уљцињску луку. Фебруара 1652. уљцињске фусте (или бар део њих) су потопљене.⁷⁴ Мада су у једном дубровачком тражењу препорука против гусара Уљцињани стављени уз „Мауриоте“,⁷⁵ тј. северноафричке пирате, њихове акције у то доба само сасвим изузетно показују координацију са Берберима. Од 1652. Уљцињани су врло тесно сарађивали са гусарима из Санта Мауре, који су у тим годинама својом активношћу заскочили Валонце. Дубровчани који су пали у руке пиратима из Санта Мауре пребачени су (до краја 1652) у Уљцињ, како би се ту лакше наплатио откуп. Ствар се поновила 1654. године.⁷⁶ Почетком 1653. дубровачка влада се јавила свом емисару послатом у Уљцињ да тамошње аге нису биле обезбављене акцијом Порте, а да су се у исто време левенте и ламе спуштале на море. Због тога се стално увећавао број засуђених Дубровчана а ни старо робље није пуштано. Највише што су уљцињске главешине пристале било је да за 950 дуката ослободе 20 ухваћених несрећника.⁷⁷

Током 1653. године удружене фусте из Уљциња и Санта Мауре начинале су много штете дубровачкој територији; доста чланица су одвукле и томиле новца морале су бити сакупљене да се људи откупе и поврате у завичај.⁷⁸ Удружене флотиле оперисале су дуж далматинских жала. Међу подвижницима из Санта Мауре истицао се капетан Али-бег. Те године је млетачка

⁷⁰ G. Diedo, Storia della Repubblica di Venezia dalla sua fondazione sino l'anno MDCCLVII, t. II, Venezia 1751, 197; МПАО, књ. XX, ф. 41 (коиторски провидур 2. VI 1648), 42/II (генерални провидур Далмације Асопардо Фосколо).

⁷¹ ХАД, АСММ XVII с, № 1937/8, Цариград 30. I 1547.

⁷² ХАД, Cons. rog. CI, 5' од 3. IV 1648.

⁷³ С. Љубић, Посланице дубровачке на Млетачку Републику, Старине ЈАЗУ, IV (1883), 40-1 од 10. X 1648.

⁷⁴ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 374, фол. 89 и 98.

⁷⁵ ХАД, АСММ XVII с, № 2212/29, 19. VI 1656, дубровачким поклицарима на Порти.

⁷⁶ ХАД, АСММ XVII с, св. LXVIII, № 2081/12, М. Борис из Уљциња 3. III 1654; № 1933/6, аге и старешине Уљциња Дубровишкуну 1. I 1653; № 1936/12 (1. I 1653); Cons. rog. XV, 129' од 16. V 1654.

⁷⁷ ХАД, Lett. Lev. LV, 34—4' од 11. I 1653, Марину Борисију у Уљцињу.

⁷⁸ ХАД, Lett. Pon. XXI, 54'—5 од 5. V 1654, Антуну Диодату у Риму.

влада издала строга наређења којима је организована обавештајна служба са стражама на узвишцима и сигнализацијом ватрама и димом по острвима. Которани су успели да Улишњанима отму две фусте и три барке које су превозиле пшеницу, вуну, дрво и слично као и да заробе једног калафата, бродоградитељског мајстора.⁷⁹

У току првих месеци 1654. у Улињу се наставило са изградњом фуста, како би се унапредила и увећала отимачка радност. Наоружавајући свој град, Улишњани су и те године широм отворили врата познатим морским разбојницима из Санта Мауре. Тога пролећа само са дубровачког отоцића Сушац (крај Ластова) одведено је 60 особа и тиме је биланс за прва четири месеца те године заокружен са 100 отетих дубровачких поданика. Поменуће фусте су озбиљно паралисале трговински промет с Анконом и Абруцом.⁸⁰ У Улињу су поново слати агенти — двојица уместо једног 1652. године, јер се и број сужања по Албанији повећао.⁸¹ Гусари из Улиња и Санта Мауре одлазили су у лов по морским таласима здружени чак и на истим бродовима. Такав један подухват изведен је крајем 1654. или почетком 1655. године, када је закочен промет дубровачких помораца из матичне луке и пловидба по корчуланском и мљетском каналу, у Вратнику и око Стона.⁸²

У првој половини априла 1654. против две фусте из Санта Мауре и једне из Улиња, које су показивале намеру да уђу у дубровачке воде, Млечани су послали осам наоружаних барки.⁸³ Без обзира на те прелострожности, поред Сушаца и Ластова церширани су Вис и Корчула. Неке Улишњане Дубровчани су успели и да ухвате. Нису их смели усмртити, плашећи се репресалија. Пет таквих заточеника, влада је у Новом предала властима да их упуте у родни град.⁸⁴

Како су Стјепан Шимриковић, син му и брод годинама задржавани и поред сталног рада Дубровачке Републике да буду пуштени, девет улишњских старешина послало је своје писмо господарима; оно је требало да на Порти помогне дубровачка

⁷⁹ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 375, № 66 и 71 од 30. VII и 23. VIII 1653.

⁸⁰ ХАД, Lett. Pop. XXI, 54'—5 од 5. V 1654, Антуну Диодату у Риму; Lett. Lev. LV, 134.

⁸¹ ХАД, Lett. Lev. LV, 134, 135—6, 137—8, 138'—40, 157—7', 158, 159, 160, 162—2', 165'—7, 168—70, 172'—3, 173'—4, 176'—7, 177—8, 178—80, 86—8', 193, 194'—5, 195'—6, 196—7, 197'—8', 199'—200, 207—8, 214'—5 (Стјепан Шимраковић), 251'—2, 252—2'; Cons. rog. CXV, 131 од 19. V 1654.

⁸² А. Вучетић, и. д., 25; — Уопштено; Фр. Дифницо, Хисторија, фол. 181.

⁸³ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 375, № 118, Закар 14. IV 1654.

⁸⁴ Б. Храбак, „Злићи“, 96.

постојања против тврдокорних Улцињана.⁸⁵ Године 1655, Улцињани су напали две дубровачке лађе пред Апулијом а једну (Мата Фисковића) су одвукли у Улцињ, како би на њој заридили откуп.⁸⁶ После тога је реч била о два бригентина и о једној државној филуки; са једног бригентина, на коме је било 57 чланова посаде (са војницима и топијама) спасло се само 18 особа; на другом бригентину лежало је десет до тринаест убијених људи. Те лађе су затекле и преотеде три млетачке наоружане барке, које су оба бригентина спровеле у Котор, са свим наоружањем. У лето исте године у дубровачким водама кружило је четири или пет улцињских бродова, удружених са опаснијим фустима из Санта Мауре.⁸⁷ Почевши од месеца фебруара те године Улцињани, удружени са друговима из Санта Мауре, готово сасвим слободно су вршљали по дубровачком оточју, одводили људе и нејач.⁸⁸

Против улцињских и повских гусара 1655. године генерални провидур Далмације и Боке послао је ескадри у Котору две наоружане барке.⁸⁹ Првих недеља те године у Новом и на санџакбеговом двору страховало се од могућности да Перантани нападну Нови а Кучи и Клименти у исто време на Подгорицу.⁹⁰ Да би се сазнало шта смерају Улцињани, которски ванредни провидур је послао Делимарковића с његовом фустом и са још четири бригентина који су се налазили на Корчули да садејствују галији са Раба која се држала околине Будне, а за стражу у том најутроженијем граду послао је још 50 до 60 Морлака.⁹¹ Све то није могло гарантовати пуну безбедност, јер је те године, поред делатности муслиманских пирата на подручју Боке, нападнут и оток Хвар.

Почетком 1656. Улцињани су узаптали и једну дубровачку наоружану барку а њену посаду су превели у статус робља.⁹² Марта 1656. три светомаурске фусте и неколико других бродова су код местанца Маслине (на северозападном делу острва Шолте) уловиле фрегату Которанина Мата Надаловог, који је носио тканине у Дубровник и новац, барут и двопек у Котор.

⁸⁵ ХАД, Lett. Lev. LVI, 21' од б. VI 1655 (поклансару у Цариград). — Жалба на гусаре из Улциња и Санта Муре папи 5. маја 1654. и 7. априла 1656: АСММ XVII с, № 1654 и 898.

⁸⁶ А. Вулашић, н. д., 26.

⁸⁷ ХАД, Lett. Pop. XXI, 153'—4 (9. III 1655, генералном провидуру Далмације), 198 (5. VIII 1655, истоме).

⁸⁸ ХАД, Lett. Lev. LVI, 1' од 20. IV 1655.

⁸⁹ ХАД, АСММ XVII с, № 1753/6, извештај генералног провидура Далмације.

⁹⁰ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 375, № II/II, Задар II. II 1654, м. п.

⁹¹ Исто, № 22 (после 25. II 1654 м. в.).

⁹² ХАД, АСММ XVII с, св. I II, № 1921/14, поклансару II, Прокуду у Сарајеву 10. V 1656, Г. Станојевић, Из историје Црне Горе, Историјски записи бр. 2/1959, 395; Историја Црне Горе III—1, Титоград, 1975, 134.

Десетог априла те године две такве фусте биле су потеране од дубровачких наоружаних бродова, те су умакле у Вратник; како се у близини налазило пет млетачких галија и пет бригантина, после срчане борбе, једна од тих фрегата умакла је а посада друге се искрцала на обалу дубровачког Приморја; ту их је дочекала дубровачка заседа, тројицу је убила а остале заробила; потом су се Дубровчани договорили са Млечанима да одлауме међусобну борбу око заробљених гусара и да Млечани надвладају и олузму заробљенике; тако је и било; између 32 пирата двојица су родом били Далматинци.⁸³ Ручкопис Франа Дивнића (Дифника) прецизира да је једна од оних фуста које су пресреле которски брод савладана од галије Лореларе тек код оточја Тримиди (пored италијанске обале), а да је друга ухваћена на простору између Корчуле и Мљета. Заповедник галије са Раба (у водама Будве) ухватио је два брода муслиманских корсара који су се претварали да су мирни турски трговци који плове из Дубровника.⁸⁴

Средином маја 1656. дванаест муслиманских фусту упловило је у улашњску луку. Ту им се придружило 8 улашњских, те је удружена флотила кренула да плени, и то четири фусте запутиле су се према Далмацији а остале у јужном правцу.⁸⁵ Месеца октобра улашњске брзопловке и седам новских борбених чамаца, уз помоћ других Турака из Новог, начинили су заседе по Боки и око ње, тако да су практично блокирали сваки приступ Котору. Из једног конвоја који је водила једна которска галеота уграбљене су три барке. Од ових су две упућене у Леш да за потребе тога места доуку валонске соли. Остали су, као сузњи, подељени између улашњских и новских првака на које се благонаклоно гледало од стране турских руководилаца.⁸⁶

У Новом нису дуго страховали да ће им, због сукоба са Дубровником, из Цариграда послати каквог крутог и суровог комесара који би могао судити на пречац. Већ крајем прве декаде фебруара 1657. у Новом је пришена концентрација војних сфектива, довожен је двопек кога дотад није било довољно, и прикупљане су наоружане барке.⁸⁷ Генерални провидур Далмације и Боке, који се почетком јуна налазио у Будви, констатовоао је да су у акцију изашле четири улашњске фусте и две друге које су у Улашњу опремљане.⁸⁸ Босански папа у свом

⁸³ ХАД, Lett. Pop. XXI, 230-32. Муху Соркочевићу у Венецији 6. IV 1656; А. Вучетић, и. д., 28-9.

⁸⁴ Fl. Difnico, Historia della Guerra di Dalmatia, fol. 183.

⁸⁵ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 375, № 112, Залар 26. V 1656.

⁸⁶ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 376, № 55, Тронир 30. X 1656.

⁸⁷ Исто, № 81 и № 84 од 8. и 11. II 1656. м. в.

⁸⁸ Исто, № 101, Будва 9. VI 1657.

подухвату против Млечана на Јадранском приморју имао је на расположењу берберске и друге муслиманске лађе.⁹⁹

Гусари из северне Африке заиста су координирали акцију напада на Котор. Подухват у самом фјорду нису могли развити, већ и зато што су пред Боку наишли неки млетачки бродови који су путовали на Левант и чији су морнари показали велику срчаност у гушању са Африканцима. Применили су тактику западних хришћанских гусара. За тим лађама, наиме, пловило је једно одељење млетачке ратне морнарице и корсари се у задњи час нису усудили да обрачунају са трговачким пловним објектима ни да се развију у фјорду за налет.¹⁰⁰ Папа на Котор требало је да помотну и улцињске и новске фусте које су већ биле у Боки. Да се изненадни залети тих фуста онемогуће, установљена је стална стража од две млетачке барке око Верина.¹⁰¹ У то време највише су, природно, били изложени Пераст и Вериге. Да се Турци ослабе, которски провидур је тражио да се у позадини опсаде групе изазове непослушност Никшића и тиме ослаби самоуверење опсадивача.¹⁰²

У току 1658. удар муслиманских гусара осетили су најпре место Лепетане у Боки а потом острво Вис. Крајем марта те године рајсеви са стране писали су заповедницима улцињских фусте да им се придруже у акцији.¹⁰³ Улцињани су заиста засужњили неке дубровачке поданике. Да се не би замерио суседној Републици, чорбација Повог је од тих гусара одузео робље и ослободио га. Тај гест пажње разумио је босанског беглербега, Сиди Ахмет-пашу, па је затражио да чорбацији одузму службу а сам му је запретио да ће му, кад га нађе, откинути главу.¹⁰⁴ Крајем лета и Млечани су забележили леп подвиг. Њихова ескадра у водама северне Албаније наишла је на две групе од 16 и 6 барки које су у Улцињ довлачиле жито и со. Пред млетачким бомбардама и другим ватреним оруђима Турци су побегли са бродница, оставивши провијант својим гониоцима.¹⁰⁵

Години 1659. била је једна од значајнијих у аналима муслиманског гусарства на Јадрану. У Залив су нагрнули многобројни и познати корсари. Њихова делатност осетила се наро-

⁹⁹ Исто, № 122, Хвар 23. VIII 1657. — Као и раније, гусарство је имало своје одређено место у појној стратегији Османлија (H.J.J.Kissling, *Venedig und der islamische Orient*, зборник *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, a cura di Agostino Pertusi, vol. I, Firenze 1973, 385.

¹⁰⁰ Fr. Difioco, *Historia*, fol. 198.

¹⁰¹ Историја Црне Горе, III—I, 136; Б. Храбак, Херцег-Нови као турска поморска база и гусарско гнездо, Бока IX, Херцег-Нови, 1977, 73.

¹⁰² ASV, Senato, Provv. da terra e da mar, filza 376, № 134, Котор 30. X 1657.

¹⁰³ Исто, № 172, Задар 7. IV 1658.

¹⁰⁴ Б. Храбак, „Залив“, 110.

¹⁰⁵ ASV, Senato, Provv. da terra e da mar, filza 376, № 208, Сплит 6. IX 1658.

чито уздуж италијанске обале, у Апулији, Марки и Романи, али и на Вису и на далматинском архипелагу око Задра. Њихове нападе у Далмацији сузбијале су три галије па и сплитска утир-бења. Тога пролећа гусари из Санта Мауре, поред осталих, уграбили су на дубровачкој обали једну лепу девојку из Сланог, коју су даровали босанском намеснику Сеиди Ахмет-паши.¹⁰⁶

Новљани су почетком 1659. године ухватили фусту Дубровчана наоружану за гоњење пирата.¹⁰⁷ Као и раније, фусте Новљана су долазиле (1656) и у Неретву.¹⁰⁸ Ту су пирати Новог представљали важан подстицајни елемент за офанзивно деловање Неретвљана. У лето или рану јесен 1656. Новљани су опљачкали и фрегату Трипуна Павловића из Прчања.¹⁰⁹ Доба процвата Пераста (1650—1797)¹¹⁰ поклана се са периодом великог гусарства Улциња. Повећане сметње муслиманских корсара не само што нису зауставиле напредак Пераста, него су изазвале и удвојиле енергију њихових жилавих помораца. Улцињани су и јула 1659. били присутни у Новом, па је чак постојала у суседном Дубровнику бојазап да улцињске фусте не окруже Нови.¹¹¹

Од 1650. године Улцињ је био значајна пијаца робља или тачније место откупа. Изгледа да је ту функцију попримио од Херцег-Новог, где су се сужњи доводили за откуп током целог XVI века.¹¹² Већ је речено да су у Улцињ довођени робови и из Санта Мауре. Понекад су посредници у ослобађању били Новљани, који су преузимали од Дубровчана и оне Улцињане које би Дубровчани уловили. У извесним случајевима дубровачка влада се непосредно обраћала улцињским старцима и агама да се њени поданици отпусте.¹¹³

У Улцињ, као најзначајнији гусарски центар на средњем Јадрану, долазили су и пирати Новог. О боравку двеју новских фуста у том граду (у првој половини јула 1659) писала је дубровачка влада которском кнезу и провидуру.¹¹⁴ Подухвати Новљана у Боки брижљивије су регистровани него недела других муслиманских корсара. Петнаестог маја 1654. осам фуста из

¹⁰⁶ ХАД, АСММ XVII с, св. 1, № 1894/2, поклосарима у Цариграду, 8. V 1659. — Како је девојка у харему одмах примила ислам, није могла бити враћена породици.

¹⁰⁷ ХАД, АСММ XVII с, св. XLIII, № 1814/36 од 16. II 1659.

¹⁰⁸ Fr. Dufino, *Historia della Guerra di Dalmazia*, fol. 208.

¹⁰⁹ Историјски архив у Котору, Сулско-потарски списи, књ. XCIX, 177.

¹¹⁰ Н. Луковић, *Бока Которска*, Цетиње, 1951, 101.

¹¹¹ Б. Орлић, *Дубровачке пести о епидемијама у Босни и Херцеговини у XVII вијеку*, Сарајево, 1956, 57.

¹¹² Б. Храбак, *Херцег-Нови као турска поморска база*, 76—82.

¹¹³ ХАД *Cons. rog.* CV, 169—9°; CVII, 39°; CVIII, 170, 186, 198—9°; CIX, 38; *Noli e sic.* LXI, 156—6°; АСММ XVII с, св. VIII, № 870; XXXIV № 1764/3, № 1769/II, 12.

¹¹⁴ ХАД, *Leti. Pot.* XXII, 206°—7 од 17. VII 1659.

Новог узело је учешћа у нападу на Пераст који је извео Али-паша Ченгић (иначе млетачки пријатељ) са 4 — 5000 људи. Тај напад су Пераштани храбро одбили, убивши 300 Турака, међу којима готово све угледније Муслимане из Новог. Априла 1655. издајом сина гуверналора Ковијанића, Новљани су из Луштице одвели у ропство 40 људи, а турска војска је три дана харала по Боки, наневши огромну штету, нарочито Луштици и Грбљу. Хајдуци са средиштем у Перасту већ после неколико година доминирали у Боки, посветивши се посебно борби с уљцињским и новским гусарима, показавши се као јачи елемент. Новски прваци су им (1656) чак пуцали примирје, али су хајдуци понуду охоло одбили.¹¹⁵

Шездесетих година XVII века Уљцињани су све више играли улогу фактора који обједињује и усмерава акције осталих муслиманских бораца у јадранском басену. Године 1660, на пример, они су са пиратима из Санта Маурс, са шест галеота из Лепанта и са неким новским кацима кружили морем, наносећи не мале штете, мада су били гоњени од гуверналора Јадрана, Биролама Гриманија.¹¹⁶ Страдали су особито обала Марке, Истра и отоци Зечево и Уније. Излазак у плен поновно се у Уљцињу у другој половини августа.¹¹⁷

У току следеће две године Дубровчани су гусаре из Уљциња и Санта Маурс очекивали сваког дана. Њихови поданици били су закочени у привредној делатности и остваривали су мале зараде. Све што је властела постигла било је да је послат чауш у Албанију с Порпиним заповестима. Чауш је, уз велики трошак, измамио обећање Уљцињана да неће пленити и робити дубровачку нејач. Дубровачка влада се трудила да такву изјану дају и пирати Драча, Валонс и Санта Маурс, Лепанта и Превезе, који не би дирали дубровачке бродове, отоке и обале а затечене сумње Дубровчане би ослобађали без накнаде.¹¹⁸

Године 1661. у средишем Јадрану страдала су острва Силба и Олип, а главну борбу с муслиманским гусарима Млечани су водили у доњем делу Јадрана. У општом укритању оружја заробљен је и заогласни Али-бег. Пераштани су већ месеца фебруара хтели да поведу офанзивну борбу против Уљцињана. Капетан Пераста се, наиме, похвално генералном провидуру да је предвидео мере да се спали уљцињско пристаниште, а потом да

¹¹⁵ К. Viscovich, Двије ријечи о битци 15. маја 1654 у Перасту, Котор 1909, 1—8; вид. и Историја Црне Горе III—1, 134, 136, 154—5; А. Вучетић, и. д., 7.

¹¹⁶ Fr. Difnico, *Historia della Guerra di Dalmazia*, fol. 208.

¹¹⁷ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 377, № 33, Шибеник 13. VIII 1660.

¹¹⁸ ХАД, АСММ XVII с, св. XXXV, № 1772/2 (4. V 1661), № 1174/3 (1662), № 1774/26 (6. VI 1663).

се вароши испоручи огањ.¹¹⁹ Две уљцињске фусте су заиста ухваћене, с тим што је главну снагу требало сачувати за оне из Санта Мауре.¹²⁰

Већ почетком 1662. године дубровачки сенатори морали су се уверити да корсари Уљциња и Санта Мауре мало хају за султанове фермане и не воле рачуна о ахтнами издатој дубровачким харачарима, према којој дубровачки људи нису могли бити робље у великом Османлијском царству; поменути гусари су и даље харали дубровачка острва и њихову чељад одводили у робље.¹²¹ Међу другим заточеним у Уљцињу било је и Сељана; једног таквог избавили су за новац двојница Пантровића.¹²² У то доба већ је блистала звезда најстрашнијег уљцињског гусара Рамадана (погинулог 1673. године).¹²³ Крајем јула капетан Јадрана добио је задатак да пресретне пет фуста које су изашле из Уљциња; да би то постигао, дати му је и брачка галија и неке од најбољих галеота.¹²⁴ Уљцињске бродове није било тешко открити, јер су се они сами оглашаваали штетама које су остављали за собом.¹²⁵

Фебруара 1663. Нови је задесила озбиљна несрећа — пожар је уништио бојеву мунисију, која се састојала од 320 буради барутног праха, 22.000 пушчаних метака и веће количине фитиља за пушке и топове. На тај начин ослабљене Новљане је млетачки провидур галија Донадо месца јуна приморао да спали једну своју фусту којој су наменили задатак да узнемирава пловидбу.¹²⁶ У то време хајдучки харамбаша Шћепан Поповић ухватио је свог старог двојника чувеног новског гусара Хусталић рајса; на његовој фусту десеторица је одсечена глава а дванаесторица су као сужњи бачени у которске тамнице; рајс Хусталић није задржан у Котору, него је још месца јула експедиран у Задар.¹²⁷ Хватање фусте обављено је пред дубровачком обалом, код Молунта; том приликом су се заробљени хришћани са Хусталићеве фусте разбежали по дубровачкој територији.¹²⁸

¹¹⁹ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 377, № 66, Задар 21. II 1666, в. м.

¹²⁰ Исто, № 116, Задар 3. III 1661.

¹²¹ ХАД, АСММ XVII с, св. XXXV, № 1773/18 од 19. I 1662.

¹²² ХАД, Div. fog. XCVII, 153—3' од 14. IX 1612 (Алтин Ковачевић).

¹²³ А. Стрчашић, Ушви османских гусара у предјеле ладарских отока, Задарска ревија, бр. 1/1954, 47.

¹²⁴ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 378, № 12, Kotor 28. VII 1662.

¹²⁵ Исто, № 71, Задар 27. V 1663.

¹²⁶ Исто, № 55, Задар 29. II 1662 м. в.; № 79, Сплит 24. VI 1663.

¹²⁷ Исто, № 81 и 86 од 3. и 7. VII 1663.

¹²⁸ ХАД, АСММ XVII с, № 1774/30 (25. VI 1663), 31 (2. VII 1663). —

Према једном дубровачком извештају Хусталић, који је био приморан да преда свој брод, био је окован и од Маљкове и Сланог спроведен у хајдучки логор (Lett. Lev. XXIV, 119—9'; Р. Самаринић, Један покушај предаје Котора Турцима 1667, Историјски гласник, бр. 3—4/1951, 53).

Новљани су били учешши Улцињана. Разбојник Белачић искрпао је, на пример, своју дружину са бродова (1660) па је напао на францусачки самостан св. Петра у Бадији (крај Корчуле) и страховито га похарао.¹²⁹ Слично корсарима из Албаније и са јонских острва, Новљани нису уважавали дубровачку акцију о забрани заробљавања Дубровчана и о обавезном њиховом ослобађању. У друштву са стражарима са Неретве априла 1662. одвели су четири особе са Пељешца; од ових су двојицу погубили а две девојчице су из Неретве упућене у Сарајево и потом као ројкиње у Нови Пазар и даље према Косову, како би им се приметно траг да не би биле ослобођене.¹³⁰ Јануара 1663. људи са фуста Сулејмана Главовића хватали су код Цавтата дубровачке рибаре; одузели су им прибор за риболов и 200 дуката у готову, а затим су их заостављали и повели у Нови.¹³¹ Маја месеца неки новски „змићи“ у друштву старије браће из Улциња и Санта Мауре робили су дубровачке полашике.¹³² Месеца јуна помениути Хусталић заробио је 28 особа; четрнаест од ових били су Дубровчани.¹³³ Главовић је отимао дубровачку чељад и у пролеће 1664. године. Марта наредне године два фратра и неке дубровачке људе које је одвео са Мљета продао је Улцињанима.¹³⁴

Савремени турски путописац Евалија Челебија (1664) оставио је коректан запис о новским пиратима. Он је дословно забележио: „Њихов капетан ага одлази често са својим фрегатама и 300 момака да пљени и пљачка градове из залива Вериге до града Кастела у вилајету Пуља [...] Већина се бави пљачкањем на мору. Сјелају у своје фрегате и залијећу се у Клименте (тако!) и међу Црногорце који се налазе на супротној страни. Исто тако пљени обале отока (тако!) Пуље, обале шпанске Клоре (= Калабрије) и обале Сицилије и грабе пљен. Каткада се у појединим случајевима потајно залијећу у пристаниште Росе, које се налази према западу Новог и тако уграбе пљен.“¹³⁵ У сваком случају, Новљани су радије гусарили, повезани са арбанашким пиратима, него што су се прихватили уобичајених занимања и трговине.¹³⁶ Податак да су долазили у својим

¹²⁹ А. Вучетић, п. д. 8.

¹³⁰ ХАД, АСММ XVII с, св. XXXV, № 1773/20 (доклисарима у Цариграду 20. IV 1662).

¹³¹ Б. Храбак, Херцег-Нови, 73.

¹³² ХАД, Lett. Lev. LVIII, 243—4' од 1. VI 1663.

¹³³ ХАД, АСММ XVII с, № 1774/30 (25. VI 1663), 31 (2. VII 1663).

¹³⁴ Б. Храбак, Херцег-Нови, 734.

¹³⁵ Евалија Челеби, Путопис, превео Х. Шабановић, Сарајево 1979, 434-5. — Поморски ага имао је само 30 морнара с којима је пљачкао по мору (П. Сагер, Коментар и допуна опису Херцег-Новог и Боке по Евалији Челебији 1664. године, Бока, IV (1972), 216.

¹³⁶ Г. Станојевић, Султанопа наређења против улцињских и новских гусара између кандинског и морејског рата, Гласник Цетињских музеја VI (1973), 250.

подухватима и до Сицилије показује да су тада већ сасвим примали искуство Улцињана и других.

Већ првих дана 1664. године нека новска фуста (са 14 веслачких клубна) дама је доказа напалачког умећа: ухватила је неку будванску барку и сусрела бокељску фрегату којом је заповедао Пераштанин Марко Братковић.¹³⁷ Месеца јула 1664. нека друга новска фуста код Молунга сабрала је више лаба из Которског залива; неке су потопљене а посаде са тих бродова склониле су се у дубровачку Виталину.¹³⁸ Крајем лета у исто време и координирано изашле су на пучину једна фуста из Новог и једна са ушћа Неретве.¹³⁹

С пролећа исте године Пераштани су заробили пет улцињских Муслимана када су били на пловидби, довлачећи се у свој град. Да се освете, пет улцињских фуста ухватило је гартану Виценца Цифре из Боксе, кад се, исто тако, враћао са товаром из Албаније; пшеницу са брода су однели, 15 људи су убили а седам засужњили. И једна друга которска фрегата била је преретнута на истој рути, али се на време извукла из клошке и склонила на сигурно место.¹⁴⁰ Такво обезбеђено склониште за муслиманске гусаре био је Улцињ. Кад је, октобра исте године, млетачки провидур Јадрана ушао у траг двеју фуста и почео да их топи, оне су нашле заклона у граду близу ушћа Бојане.¹⁴¹ Иначе, крајем маја једна улцињска фуста ухватила је неку марцилијану из Кјође. Почетком јула неке муслиманске фусте плениле су око Ластова и Мјета. У првој декади августа једна улцињска фуста пришла је будванској луци а потом се отиснула у непознатом правцу.¹⁴²

У унутрству поклицарима у Цариграду јуна 1665. дубровачка влада је рекапитулирала стање односа са гусарима Улциња и Санта Мауре: са мало плода завршила се експедиција која је толико стајала, а предузета је у Албанији са султановим ферманом; обећања која су Улцињани дали под заклетвом нису имала ефекта, јер су они поново крстарили, изнова заробљавали поданике и отимали бродове. Ипак, како опорог лека тој болци није било, морали су се тражити нови фермани који на терену нису уважавани ни извршавани. Поклицари су имали да се жестоко жаде на гусаре Улциња и Санта Мауре.¹⁴³ Улцињским фустама зимско време и поћ су били савезници. Једна њихова фуста била

¹³⁷ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 378, № 127, Слант, после 12. I а пре 9. II 1663. м. п.

¹³⁸ ХЛД, Lett. Pop. XXIV, 226—6' од II. VII 1664; Б. Храбак, Херцег-Нови, 74.

¹³⁹ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 378, № 175, Закар 7. IX 1664.

¹⁴⁰ Исто, № 143, Слант 27. IV 1664.

¹⁴¹ Исто, № 191 од 13. X; 19. XI 1664.

¹⁴² Исто, № 152, 161 и 167 од 6. VI, 10. VII и 3—4. VIII 1664.

¹⁴³ ХЛД, АСММ XVII с. св. V, № 541 (9. VI 1665), № 539.

је касно увече, једног дана крајем новембра 1665, опкољена код Цавтата на пловидби ка северу; стража је одмах дала уобичајен знак ватром и димом.¹⁴⁴ Само неколико дана касније две уличке фусте су избациле део своје посаде на Мъст код Бабиног Поља; њени борци су уграбили 12 људи и једну жену, не рачунајући чељад коју су затекли на мору.¹⁴⁵

Године 1666, уличке фусте плениле су чак у Кварнеру. После огорченог отпора засужњиле су и грофа Алберина Сабинија, коме су после дали условну слободу да би сакупио велики откуп.¹⁴⁶ У водама Истре септембра исте године био је ухваћен и један млетачки брод који је потом одведен у плен.¹⁴⁷ Поменута година посебно је карактеристична по присуству Уличана у северном делу Јадрана. На воденом простору од Истре и Кварнера до Мъста, Сусша, Палагруже и Анконе крстарили су многобројни наоружани млетачки бродови, контролишући све лађе на путу и обавештавајући се о појављивању и кретању пирата.

Ни Новљани нису мировали. Под Полицама (на дубровачкој обали) две фусте наоружане у Новом (једна Сулејмана Главовића а друга Хасан-аге Махмудбашећа) сукобиле су се са три барке хајдука; хајдуци су били премоћнији, мада их је било мање и мада су се налазили у лошијој борбеној позицији, тако да су могли бити сви посечени; Новљани су морали напустити своје фусте и спасавати се на копну; бежали су преко Оброва и успели да се извuku од хајдучких потера само зато што су заварали траг, те су хајдуци ударили у погрешном правцу; најпре се избавио са својим пратиоцима Главовић, који је од Дубровчана означен као најнемирнији бунтовник кога је Нови икал имао, човек који је на дужи имао тисућу кривица, разбојништва и пљачки и хиљаду људских живота, против кога су била издата три смра да му се скине глава.¹⁴⁸

О Главовићу се морало јављати поклицарима на Порти и марта 1666. год. јер је отео неку вуњу намсиену Дубровнику. Плен је Главовић и у другим случајевима у пола цене продавао Пераштанима и Которанима.¹⁴⁹ Констернацију са великим земљотресом 6. априла 1667, који је опште и Нови и Котор, настојали су да искористе Главовић и његов ортак Мураг-ага. Са пет фуста и 150 бораца изашли су из новског пристаништа 23. априла. Искрцали су се у Соланама (у жупи Грбаљ) па су из једног села извели 20 људи. Фусте су се вратиле у залив, а Новљани

¹⁴⁴ ХАД, АСММ XVII с, № 2128/75 (Цавтат 23, XI 1665).

¹⁴⁵ ХАД, АСММ XVII с, № 1794/38, поклицари у Једрену после 28. XI 1665.

¹⁴⁶ Fr. Difnico, *Historia della Guerra di Dalmatia*, fol. 225.

¹⁴⁷ ASV, Senato, Prov. da terra e da mar, filza 605, панредни провидур Котора Корнер 8. X 1666.

¹⁴⁸ ХАД, АСММ XVII с, св. XXXV, № 1775/6, 22. X 1665, Б. Ив. Палотићу и Марину Фр. Бунћу.

¹⁴⁹ Исто, № 1775/10, 18. III 1666, истима.

су продужили у Црну Гору, Мебутим, у теснацу код села Мирац дочекали су од Мирчана, Грбљана и Пангровића; у окршају су изгубили двојицу четовођа и робље које су водили а њих 16 је ту и засуђено.¹⁵⁰ Нешто касније, 29. јуна у Кумбору повели су се преговори између Новљана и Млечана, коме су присуствовали и новски дизлар, паши и хџаја и Ахмет-ага Хаџалић, један од познатих првака; расправљало се о неком хајдучком плену и о склањању погодбе о употреби луке у Рисну и Габели.¹⁵¹

У години велике грешње за Дубровник су настале нове опасности. Један дубровнички поданик који је побеглао из ропства реферисао је да га је новост о удесу од 6. априла затекла у Скадру. Чим се раширио глас о дубровачкој несрећи, Улцињани су се одмах припремили да искористе моменат па су у свој град почели доводити уграбљено робље.¹⁵² Управо то отимање људи који су прегли да се ухвате у коштан са последицама природне стихије се примало као осетна настала негативна околност.¹⁵³ Док су Новљани упадали копном у Конавле, Улцињани су пленили бродовима на мору и одвели многобројну чељад, заробљавајући и племиће и показујући намеру да похарају и дубровачки предграђа.¹⁵⁴ Мада највише забављени око унесрећеног Дубровника, Улцињани су стигли да оилене и Дути Оток у далматинском архипелагу.

Плачке Улцињана и Новљана нису престале ни у следећој години. Око првог фебруара 1668. у Улцињу су одведени многобројни осиромашени дубровачки поданици. Малобројним преосталим сенаторима се причинјавало да је реч о истребљењу, затвору њихове државе. Ништа друго нису, међутим, могли предузети него да у Цариград упуте свице о новој заплени једног грипа, цатовареног вуном који је путовао у Венецију а који је био одвучен у Улцињ. Влада је поручивала: ако се не стане на пут осиноним корсарима, сви ће постати робље Улцињана.¹⁵⁵ Ипак, кад су се под Комајом средином фебруара појавиле

¹⁵⁰ Историја Црне Горе, III—1, 149; Б. Храбак, Херцег-Нови, 74.

¹⁵¹ М. Злоковић, Прилози за историју поморства Кумбора, Годшњак Поморског музеја у Котору, XVIII, Котор, 1969.

¹⁵² ХАД, АСММ XVII с, св. XXXVIII, № 1794/21, упутство поклицарима у Једрене 29. V 1667; Р. Самаршић, Борба за останака после великог земљотреса 1667. г., Београд, 1960, 111 (29. V 1667).

¹⁵³ ХАД, АСММ XVII с, св. XLVII, № 1842/2, копија фермана султана Мехмеда упућена румелијском беглербегу и скаларском санџак-бегу.

¹⁵⁴ Ј. Радонић, Дубровачка акта и повеље, III—2, извештај Јакете Палмотића Сенату 2. II 1669.

¹⁵⁵ ХАД, Lett. Pop. XXVII, 116—6' од 3. II 1668 (Палмотићу и Бушићу у Цариград — Интервенција код кајмакама, тј. заступника великог везира уследила је марта 1668. због нових штета (АСММ XVII с, № 1979/2, Једрене 26. III 1668). — Док су Улцињани одвличили брод с вуном којим је заповедао Фрапо са Хвара, наишао је у правцу Албаније брод на коме је био капетан Томаш Ник, Германец из Пучања; није притекао у помоћ, мада су за њим пловиле две филуке; главни оштећени био је дубровачки патриције Антун Јуџ. Растић (ХАД, Lett. capc. XLV, 152—3').

једна фуста, четири тартане (фрегате) и једна маринијана, сви новски Турци из тога десанта били су побијени на кошовској обали. Желећи да се обрачунају са суседном Републиком, Новљани су припремали велику војну акцију, покрећући и Црногорце, Ришњане и друге, који су имали напасти са копна. Сами Новљани су на брзину окатранисали шест фуста и чекали једну велику уљцињску фусту, како би били у стању да напад изврше и са морске стране. Дубровчани су према својим првим суседима ипак били најљивији: приликом предаје годишњег харача султану (у Трнову, месеца новембра) поклансари су поменули непрестане пљачке које над дубровачким поданицима сироводе Уљцињани и они из Санта Мауре.¹⁵⁶ У првој половини децембра добијено је у Дубровнику обавештење из драчког пристаништа о припремама за најезду новских „злића“ и Уљцињана на дубровачку територију; о томе су јављали и посланици у Трнову, с напоменом да би се против поменутих пустахија Република најбоље заштитила преко босанског паше.¹⁵⁷

Видећи да је Дубровник запао у беду, власници дубровачких сужања у Уљцињу почели су ове продавати, ненадајући се да би ускоро могли видети откуп. Тиме је знатно погоршан положај заточених, јер су у Уљцињу ипак били близу својих кућа, с којима су некако одржавали контакт. Двојица су, на пример, јавили својој влади да их њихови власници продају неком јаничару који жели да их одведе у Скалар а потом у Берберску. Њихови господари, Јусуф рајс и Мурат чауш тражили су за сваког од њих по сто дуката, у ком би случају развргнули купопродајни уговор са јаничарем.¹⁵⁸

У току године погинуо је обестан уљцињски пиратски вођа Моро рајс са својим пристањима. Његовом херојском смрћу Уљцињани су били поносни, па су удвојили своја отимачка прегнућа и крстарења и у воденом простору даалматинске провинције. Такве акције храбриле су и подстицале и друге муслиманске гусаре, у првом реду Новљане.¹⁵⁹ Сукоба са млетачким наоружаним бродовима Уљцињани су имали нарочито код Корната.

Ни следеће године Млетчани нису штедели главне узнемириваче у Јадрану. Заповедник Асканио Бустинијани, који је безобзирно поступао и са Дубровником, будући да је раније робовао у Уљцињу, испловио је са својом галијом из Гружа и нагло се појавио под уљцињским бедемима па је ту наочиглед свих уграбио и обеспо једној потуринцу.¹⁶⁰ Двадесет истог јуна 1669.

¹⁵⁶ Р. Самаршић, Борба, 273 (16. II 1668), 308 (12. IV 1668), 388 (20. XI 1668).

¹⁵⁷ ХАД, АСММ XVII с, св. LXVIII, № 2081/14 (поклансарима у Трнову); Р. Самаршић, Борба, 400.

¹⁵⁸ Р. Самаршић, Борба, 340—41.

¹⁵⁹ Fr. Difnico, *Historia della Guerra di Dalmatia*, fol. 256-7.

¹⁶⁰ А. Вучетић, н. д., 78.

перашки хајдуци отиснули су се нешто даље на море, те су напали Улцињане који су пловили у Драч по со. Аге и „магистри“ Улциња су писмено скренули пажњу перашкој општини да су такви поступци супротни султановој вољи и да је драчка лука слободна за Муслимане али и за хришћане.¹⁶¹ Показало се да Улцињани лако гусаре, али тешко примају пиратске нападе, јер моменат изненађења је сваки наоружан поморац могао извести. Постали су урачунавиви само кад су њихови конвоји били угрожени.

Почетком 70-их година корсари из Улциња и Санта Мауре имали су прихватне станице на источној јадранској обали почев од Неретве. Зато је флотовања Молино добио (почетком лета 1671) наређење да далматинске области ослободи пиратског притиска и да поврати отете бродове и људе. Тешку епизоду представљало је искрцавање (1672) 200 Улцињана у црквеној држави; њихов наступ пратили су пожари, пустошења и одвођење људи. Тада су, на велика жалања Млечана, турски функционери пристаили да се пиратске фусте ставе.¹⁶² Улцињани су већ 1672. године сакупљали гусаре ослобођене заточеништва на млетачким галијама,¹⁶³ и стварно се припремали за нове ударе. Улцињани су те године пленили чак крај око Ријеке и Бакра.

Млетачки сенат је свом баилу у Цариграду уз дукаат од 29. јула 1673. означио старешине трију новских фусту; били су то: Хомат Саровић (са фустом од 10 веслачких клупа), Барбовић (са 12 клупа) и Ибрахим Сашковић (са 9 клупа). Почетком следеће године као власник једне фусте поменут је Мехмед-ага Бабовић, који је са две млетачке барке тих дана однео многе пакете робе, уља и други спаш. У једном наређењу новском кадији и херцеговачком санџак-бегу Порта је, свакако на основу баиловог исказа, подробно описала напад једне од новоизграђених фусту на лађу млетачког трговца Караванића која је превозила 300 барила уља, боба, пасуља, лука и семена од аниса, у вредности (са бродском спремом) од 200 цекина. Током 1674. и наредних година Млечани су на Порти настојали да ову приволе да нареди спаљивање новских фусту и уопште искоренивање пирата у Новом.¹⁶⁴ После је тражено и спаљивање свих фусту у Улцињу, Санта Маури, Валони и Лепанту. Анквидацију гусарства ни у самом Улцињу није било лако спровести. Улцињани су били војнички и финансијски јаки и тесно повезани са околним, нарочито муслиманским становништвом. Поред тога уживали су заштиту код локалних команданата гарнизона и код скадарских паша, јер су овај учествовали у оствареном плену, добијајући

¹⁶¹ МПАО, књ. XVI, Улцињ I, VII 1669 (са 17 потписа и мухура).

¹⁶² D. Levi-Weiss, *Le relazioni fra Venezia e la Turchia dal 1670 al 1684 e la formazione della Sacra Lega*, Venezia 1926, 22, 55.

¹⁶³ ASV, Bailo a Costantinopoli, busta I, Venezia 27, VIII 1672.

¹⁶⁴ В. Храбак, Херцег-Нови, 74-5.

богате поклоне у заплeненој роби или новцу. Најзад, снажан поморски гарнизон у Новом, Улцињу и у другим поменутиим лукама био је потребан и Порти.

У окршају који се догодио између Задра и Шибеника (1673) изгубио је живот чувени улцињски капетан Рамадан, потурчени Далматинац, дугогодишњи пљачкаш Јадрана.¹⁶⁵

Априла 1674. цариградски баиал обавестио је своју владу да је велики везир излао наредбу да се улцињске и новске фусте спале; наредба је омах, под утицајем заинтересованих кругова, ублажена, па је одређено да се у потпуности уништи свега десет улцињских фусте. По наредби о спаљивању само су оштећене неке улцињске брзопловке, што најбоље потврђује чињеницу да су у то исто време улцињски савезници из Санта Мауре били у могућности да нападну једну млетачку маршилијану и да побију део посаде.¹⁶⁶

Следеће 1675. године, кад се у Улцињу појавио Портин чауш с наредбом о спаљивању фуста, био је убијен. Такве спорадичне наредбе нису много мењале ствари, јер су, примерице, улцињски гусари привремено, чак и са сужњима, својим најсигурнијим капиталом, прелазили да живе у Новом, Превези и Санта Маури. Септембра исте године једну млетачку барку која је укрпавала камен на Ластову нашале су три сантмаурске фусте, те је посада морала да се спаси бекством а барка је била узапћена. Нису много помогла слична спаљивања фусте ни августа 1676. године, јер су се у исто време понављале друге пиратске епизоде. Током исте године морејски паша, заинтересован да се развије трговина, дао је да се спале неке фусте из Санта Мауре и Лепанта; остали гусари су се спасли бекством. Велики везир те године такође је био неумољив, па не само што Улцињанима није дозвољавао да граде нове пловне објекте, него су са Порте стигле свеже заповести да се и фусте које су се одржале под Улцињем и Скадром предаду пламену.¹⁶⁷

Да су Улцињани сматрали саставним делом турске поморске силе а њихов пљачкашки вид ратне тактике Османлија најбоље се види по томе што је велики везир (1676) послао известан број фусте из Улциња и Санта Мауре на ушће Неретве, да чувају обалу.¹⁶⁸

У лето 1678. неке фусте из Санта Мауре, Улциња и Новог допрле су до Корчуле.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Енциклопедија Југославије III, Загреб 1958, 641. — О гусарским изненађењима у Јадрану вид.: ASV, Bailo a Costantinopoli, b. 1, 6. IV 1673, Домешко Контарини.

¹⁶⁶ D. Levi-Weiss, н. л., 23, 55.

¹⁶⁷ Исто, 55-6, 24.

¹⁶⁸ ХАД, АСММ XVII с, св. XLI, № 1807/4, упутство поклицару тепералном провидуру П. Чиврану.

¹⁶⁹ ASV, Bailo a Costantinopoli, busta 2, Н. Сагредо 4. IX 1678.

Једно излагање которског фискала пред которским канцеларом поводом ослобађања робља даје низ имена уљшињских Муслимана који су држали сужње и препродавали их. У Уљцињу је довожено робље ради лакшег откупа и из Берберске и Санта Мауре. Заточеницима су нарочито располагали: Мустај-паша и Сулејман-паша (једино су они имали робље из поменутих удаљених гусарских база). Мањи власници робља били су: Мустафа, Хусејин Коза, Бали-бег, Халил-ага, заповедник Уљциња Мурат, Ресул-ага Сориф, Мурат чауш, Сулејман Бербер, скадарски јаничар Халил-ага, скадарски емин Али-бег, Мустај Баста, Суле Работ, Ресул-ага (за Синан-пашу), Абди Скура, Кара Курт, Елез Ђехаја, Суле Дугачки, Хајредин Оруџ Хоза, Ибро Харалић и само један прави гусар — Јусуф рајс.¹⁷⁰ Међу препродавцима било је Муслимана разног језика — Турака, Арбанаса, људи српског језика, Бербера. Јасно је да је са потискивањем гусарства морало лоше да иде кад је међу сопственицима робова било и људи као што су заповедник гарнизона, Ђехаја, јаничари из суседног Скадра, паше из града и са стране. Праву корист остваривали су не гусари него управо ови накупци људске робе. Као у сваком трговачком послу, постојале су у вези с том браншом и компаније. Највећи део сужања припадао је Италијанима, и то Апулијцима, мушкарцима али и женама. Скадарски емин Али-бег и ортак му Али-хоџа давали су пословним пријатељима из Котора сужње и на кредит.¹⁷¹ Бали-бег, син Решепа Челебије, у име двојице компаниона (Суле Дугачког и Абди Скуре) појављивао се и на которском суду против неких Которана, свакако откупљивача робља због неуредних исплата дуга.¹⁷²

На деценију пре пада у руке Млечана и Нови је стагнирао као завидно средиште гусарске делатности. Маја 1674. године банл у Цариграду жалио се на штете које чине фусте из Новог и Бара. Због тога је Порта послала двојицу ага да на лицу места спрече такве поступке.¹⁷³ У то време Нови је постао свратиште уљшињских гусара, који су у ту своју резервну базу довозили уље и другу храну из Албаније. Са две новске галсоте Уљшињани су харали под Будвом, априла 1684. године, а у заливу Боке месец дана касније. Седмог априла 1685. ноћу новски гусари су изашли ка Молунту да сачекају бродове. И ту су Новљани били у дослуху са Уљшињанима. Последње године дејства новских корсара биле су у знаку утицаја јачих и мање угрожених суседних Уљшињана. Последњу годину своје егзистенције у Новом, тамошњи Муслимани дочекали су са три фусте. Сувише преслаби да се у Боки носе са моћним Пераптанцима и хајдуцима, они су

¹⁷⁰ Историјски архив Котора, SN CVIII, 297—99 од 4. X 1672.

¹⁷¹ Исто, 408—8' од 6. VI 1673.

¹⁷² ИАК, SN CXIII, 422 од 4. IX 1676; CXII, 197' од 24. VIII 1678.

¹⁷³ ХАД, АСММ XVII с, № 1935/58, Баба 19. V 1674.

радије излазили изван завичајног фјорда. Изгледа да гусари нису дочекали млетачко искрцавање око Новог у свом пристаништу, него су отпловили у Улцињ.¹⁷⁴ На измиреније Новљана и Ришњана са Пераштанима радио је у лето 1682. године Кристифор Змајевић из Пераста.¹⁷⁵ Око 1. јуна 1683. године у трунку луку стигле су две филуке из Пераста и по једна фуста из Паптровића у намери да гоне муслиманске гусаре.¹⁷⁶ Три године касније у дубровачке воле дошле су три фусте и четири галеоте, опремљене у Перасту, по наредби которског ванредног провидура за борбу против Улцињана.¹⁷⁷

Када су султанове трупе кренуле ка Београду на походу за Беч (1683), изашли су на море и бродови наоружани у Улцињу и Новом да пљачкају хришћанске крајеве Јадрана.¹⁷⁸ Исте године Улцињани су напали на острва Сусак и Уније а следеће године цернирали су истарску обалу, околину Шибеника и отоке Осор, Премуду и Молат. Када је рат претворен и у морејски уласком (1684) у борбу и Млетачке Републике, Улцињани нису показали довољно решности, вероватно зато што су се суочили са јаком дужлевом морнарицом. Они су се, истина, више пута отискивали на дебло море и знатно штетили, али су стално били гоњени од снажних млетачких бродова.¹⁷⁹ Млетчани су одмах притиснули и сам Улцињ и у борбама око њега заробљени су неки млетачки војници родом из Сенигалије, Анконе и Сења.¹⁸⁰ Новембра исте године две улцињске фусте упутиле су се против дубровачког отока Мљета.¹⁸¹ Крајем августа те године Пераштани, Будвани и Паптровићи својим филукама и баркама претражили су сав водени простор, почев од Цавтата трагајући за три фусте Новљана. Ове су, међутим, отишле у Пертеву, не очекујући подршку из Улциња који је и сам био под опсадном ватром. Две галете из Котора, пак, једне ноћи прве половине октобра 1684. пошле су ка Новом да у тамошњем пристаништу спале неке шајке.¹⁸²

Године 1685. обновљено улцињско бродовље на Мртвом мору опљачкало је већи број млетачких трговачких лађа а на простору између даалматинских острва и италијанске обале садејствовало је снагама које су допловиле из северне Африке. Зато је хришћанског робља и даље било доста у Улцињу. Ту је,

¹⁷⁴ Б. Храбак, Херцег-Нови, 75-6.

¹⁷⁵ МПАО, књ. XX, 106/II, А. Тјеполо из Котора 25. VII 1682.

¹⁷⁶ ХАД, Lett. Pon. XXXIII, 81 од 4. VI 1683.

¹⁷⁷ ИАК, УРМ III, 476 од 15. IV 1686.

¹⁷⁸ ХАД, Lett. Lev. XXXIII, 75' од 17. V 1683.

¹⁷⁹ Г. Станојсвић, Далмација у доба морејског рата 1684—1699, Београд, 1962, 165.

¹⁸⁰ ИАК, УРМ I, 331—I' (1684).

¹⁸¹ Исто, 554 (I. XII 1684).

¹⁸² Б. Храбак, Херцег-Нови, 75-6.

на пример, било 40 утамничених поланика Дубровачке Републике, која је те године тражила дозволу од генералног провидура Далмације и Боке да пошаље свог повереника да доведе у завичај људе ухваћене од уљинских фуста. У преписци са которским провидуром Антопијем Зеном невоље од муслиманских бродова стављене су упоредо са скандалом који су тога лета хајдуци приредили код дубровачког села Кобана.¹⁸³

Априла 1686. године догодило се занимљив случај да су становници села Божаве на Дугом Отоку узаптали једну уљинску галеоту. Она се са пленом враћала из северног Јадрана. Јака олуја башила је лађу на један оточић близу Велог Рата, којом приликом су се јавиле многобројне рупе на дну насуканог брода. Локални жупник сакupiо је сељане, наоружане аркибузима, те је околио гусаре. После краћег ватреног контакта, пирати су се предали. Било их је 67. Хришћанско робље на броду пуштено је кући а Уљинђани су спроведени у Задар. Но већ следећег дана четири друге уљинске фусте отеле су 25 људи са отока Сракана (код Лошња у Кварнеру). И те бродове је при повратку сусрела јака бура код задарског оточја. Опет се десило да је једна фуста била ухваћена, да је засуђињено 63 гусара а да је село хришћана ослобођено.¹⁸⁴

И поред рација које су Перангани и други Бокељи приређивали против муслиманских гусара у дубровачким водама у пролеће 1686. уљинске фусте су се у јесен исте године појављивале око Ластова.¹⁸⁵ У време млетачке опсаде Новог (1687), дуждеве галије су блокирале и Уљинђ, како Сулејман-паша не би могао да преко Уљинђа шаље помоћ опседнутој тврђави на изласку из Боке. За време залета које су приређивали те године око Истре, њих је водно један њихов друг, родом из Пирана, који је примио ислам. Том приликом отели су градоначелника Новиграда и његову породицу (за чији су откуп примили чак 4000 цекина).¹⁸⁶

Занимљива је у то време била сарадња Уљинђа са гусарима из северне Африке. У првој половини јануара 1681. једна без сумње магребска фуста боравила је у речини Арима, чекајући других пет брзопловки из Лепанта с намером да заједно укрцају 200 Уљинђана и побу у похару апулијске обале.¹⁸⁷ Маври су априла 1685. припремали десет фуста у Уљинђу и две галете

¹⁸³ ХАД, LcII, Lev. XXXIV, 99, 111—1'.

¹⁸⁴ А. Срегачић, Божављани заробили уљинску галеоту, Радови Института ЈАЗУ у Задру, VI—VII, Загреб, 1960, 181-3, 185.

¹⁸⁵ ИАК, УРМ III, 476 (15. IV 1686).

¹⁸⁶ ХАД, АСММ XVII с. № 2131/71, кнез Лопуда II, X 1686.

¹⁸⁷ Г. Диедо, и. д., III, 399.

¹⁸⁸ Б. Храбак, Северноафрички гусари на Јадрану од почетка XVI до почетка XVIII столећа, Историјски часопис, XXIV, Београд, 1977, 137-8.

у Новом.¹⁸⁹ Испадало би да Улцињани нису имали довољно парали предузимаљивости да искористе своје људске потенцијале.

Чак и у време пада Новог у руке Млечана (1687) један харамбаша је у некој кули заробио седам Новљана који су раније одржавали везу са Улцињанима.¹⁹⁰

Херцег-Нови налазио се у турским рукама готово једно столеће пре него што су Османлије ушле у Улцињ. У Новом је било и дотад гусара, али је он ипак претежно био поморска база трговачких и државних бродова. У освојени Улцињ смештено је 400 алжирских гусара да се појачају војне познице и омета млетачки трговачки транзит. Тиме је муслиманско гусарство на Јадрану у целини добило на снази, па је и новско гусарство примило нову димензију. Док су према Млечанима Улцињани одмах показали шта знају, са Дубровачком Републиком су водили трговину, те су само повремено, почев од 1587. године отимали товари њихових лађа. Главни терен пљачке Улцињана дуго времена била је северна Албанија, на чијим су се пристаништима многи хришћани снабдевали житарицама, вуном и другим производима. Нови је, међутим, био оријентисан ка северу, у дубровачке воде (Ластово, Молунат — гусарско стениште) и на координацију са борбеним чамцима на ушћу Неретве. У Новом је обично било три до пет фуста, а највише је забележено 1625, кад их је било девет. Улцињани су много више градили бродова, јер су били под мањом нажњом Венеције и Дубровника него истурени Нови.

Од избијања кандијског рата, а посебно од око 1650. године настао је велики век улцињског гусарства. С том хронологијом се поклапају велике могућности у трговини и Перапгана. Није чудно што су Улцињани и Перапгани били главни ривали у Албанији. На захтев хришћанских сила Порта је неколико пута спаливала део улцињског бродовља (1652, 1674, 1676), али су се Улцињани увек изнова подигли. За њихово брзо подизање била је значајна њихова врло тесна сарања (нарочито од 1652) са пиратима Санта Мауре. Од око 1660. Улцињани су стално залазали и у северни Јадран све до Кварнера (1666) и Истре. Ту су им путовође били тамошњи конвертити. Тада су у Улцињу делали велики гусари Моро (†1667) и Далматинац Рамалани (1673). Од око 1650. године Улцињ је постао велики трг робова односно место откуца за робље и других гусара. Ту функцију

¹⁸⁹ ХАД, Lett. Pop. XXXV, 41—1' од 17. IV 1685.

¹⁹⁰ Б. Храбак, Тресиње, Полово и Доња Неретва у хајдучком војсвању за време морејског рата, Прилози Института за историју XVII, Сарајево, 1980, 79.

стварно је наследио од Новог. Трговину сужњима обично нису водили хватачи, рајсеви, него посредници, закупши, међу којима је било и паша, локалних војних заповедника и јаничара. Тек кад се нашао угрожен током кандијског рата, посебно од хајдука из Херцеговине који су 1649. сишли у Бокү и највише живјели у Перасту, новски гусари су се почели удруживати са снажнијим Улцињанима. Продор Улцињана у северни Јадран створио је боље перспективе и гусарима Новог. Ипак, као да после Рамаданове смрти више није било изразито одважних вођа па ни власника капитала који би више инвестирали у проширење пловног парка и у учесталије подухвате. У то доба често гусари Санта Мауре преузимају улцињске гусаре (чак и по 200 људи) или финансирају њихову припрему за излазак на дебело море.

Кад је избио морејски рат (1684), улцињски гусари су појстали пред млетачким државним галијама, снажнијим и са бољом артиљеријом. То је утицало на даљу стагнацију и новског гусарства. Приликом млетачке акције око заузимања Новог, морао је бити блокиран и Улцињ (1687), мада су се многи новски гусари раније извукли и своје базе пребацили у Улцињ.

„Секторисана“ делатност ширата двају суседних градова показује жељу да сваки самостално граби на свом „терену“ и да га у неку руку монополише. „Сектори“ би били збрисани да су било Улцињани или Новљани постигли врхунски домет акција, које не би могле познати ничије забране и никакве границе.

Summary

HERCEG-NOVI AND THE PIRATES OF ULCINJ

Dr Bogumil HRABAK

A whole century before Ulcinj got under the Turkish rule Herceg-Novi had already been occupied by the Turks. There were occasional pirates in it, but it was mainly a state port used by the Navy. The occupied Ulcinj was inhabited by 400 Algerian pirates. That enforced Moslem piracy in the area. While the pirates of Ulcinj immediately showed their ability to the Venetians, they had a fairly long period of trade and friendly relations with the Republic of Dubrovnik. The main area of the raids by the pirates of Ulcinj was the north of Albania with the ports in which Christian merchants loaded their ships with grain, wool and other products. Herceg-Novi, on the other hand, was directed towards Dubrovnik area and coordination with the battle boats in the mouth of the Neretva. There were usually 3 to 4 boats, in 1625 9 were registered in Herceg-Novi. The pirates of Ulcinj built many more boats as they were less controlled by Venice and Dubrovnik.

From the breakout of the Crete War, in particular from 1650 the great era of the piracy of Ulcinj began. The same period was the era of the development of the grain trade in the Venice governed town of Perast. Therefore it is no wonder that the pirates of Ulcinj and the merchants of Perast were the most frequent rivals in the ports of northern Albania. At the demand of the Christian forces the Turkish government had a part of Ulcinj boats burnt (1652, 1674, 1676), but the pirates of Ulcinj kept recovering. Their prestige was helped by the coordination with the pirates of Santa Maura. From 1660 on, the renegades of Ulcinj took those as far as the coast of Istria. It was the time when the known pirates Moro (1667) and Ramadan (1673) lived in Ulcinj. At the time Ulcinj became a large slave market. The slave trade was not actually run by the pirates themselves but the agents who sometimes happened to be pashas, janissaries and local military commanders. During the Crete War Herceg-Novi had troubles and had to turn to Ulcinj for help. At the time Ulcinj itself seemed to lack money or enterprising people because the boats of Santa Maura often took the crews from Ulcinj or equipped its boats.

With the Morea War (1684) the pirates of Ulcinj began losing their power and those of Herceg-Novi stopped developing when left without support. During the Venetian action against Herceg-Novi Ulcinj had to be controlled as its pirates cooperated with Herceg-Novi. The «regional» activity of the pirates of the two neighbouring towns shows the wish of both to exploit their own «ground», and that they did not reach the level when the area of the weaker partner could be overtaken and the borders wiped out.